

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра політичної соціології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної
роботи Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2021 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

рівень вищої освіти **бакалавр**
галузь знань **05 соціальні та поведінкові науки**
вид дисципліни **за вибором**
факультет **міжфакультетська дисципліна**

2021 / 2022 навчальний рік

Програму обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою соціологічного факультету

“30” серпня 2021 року, протокол № 10

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Литовченко Артем Дмитрович, к. соц. н., доцент кафедри політичної соціології

Програму схвалено на засіданні кафедри політичної соціології

Протокол від “27” серпня 2021 року № 1

в.о. завідувача кафедри

(підпис) В'ячеслав НІКУЛІН
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією соціологічного факультету

Протокол від “27” серпня 2021 року № 1

Голова науково-методичної комісії

(підпис) Юлія СОРОКА
(прізвище та ініціали)

Програму вивчення міжфакультетської навчальної дисципліни “Критичний аналіз сучасного суспільства” складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Метою** курсу є надання слухачам уявлення про наукові засади критичного ставлення до сучасного суспільства та методи раціонально-критичного аналізу суспільних взаємодій

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- Надати системну уяву про механізми та завдання критики
- Визначити роль, місце та межі ефективності наукового пізнання соціальної дійсності
- Позначити місце критичного мислення в структурі засобів освоєння соціального світу.
- Стимулювати критичне осмислення соціальних процесів й моделей соціальної взаємодії.
- Навчити студентів користуватися критичним мисленням для вирішення масштабних гносеологічних завдань

1.3. Кількість кредитів

для денної форми навчання – 3, для заочної форми навчання - 3.

1.4 Загальна кількість часів – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й, 3-й	2-й, 3-й
Семестр	
4-й, 6-й	4-й, 6-й
Лекції	
28 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
0 год.	0 год.
Лабораторні заняття	
0 год.	0 год.
Самостійна робота	
62 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання

Навчальна дисципліна забезпечує розвиток наступних **компетентностей**:

ЗК 1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК 2 Логічність та послідовність мислення

ЗК 3 Креативність, здатність до системного мислення

ЗК 4 Здатність до критики й самокритики, толерантність

ЗК 9 Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми

ЗК 10 Базові наукові знання з гуманітарних дисциплін, що сприяють розвитку загальної культури, естетичних та громадянських цінностей, та умінь їх використовувати в професійній і соціальній діяльності.

Навчальну дисципліну спрямовано на досягнення таких результатів навчання:

ПРН 22 Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв’язування завдань спеціальності, відтворювати факти (дати, події, принципи й закономірності суспільного розвитку), встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між подіями, явищами, робити висновки, аргументувати свої думки.

Згідно з вимогами ОПП студенти мають досягти таких результатів навчання:

знати:

- роль критики у розвитку соціологічного знання;
- особливості критичного підходу в науковому пізнанні суспільства;
- вплив соціальних структур на закріплення експлуатаційних шаблонів та схем відчуження;
- сучасні тенденції та перспективи соціальної критики;
- значущість явної та латентної ідейно-політичної ангажованості соціального знання;

вміти:

- застосовувати принципи критичного підходу до аналізу сучасного суспільства;
- визначати сильні та слабкі сторони критичних концепцій;
- визначати можливий ступінь апологетичного та критичного характеру соціальних теорій;
- розрізняти наукову та антинаукову критику;
- виділяти ціннісно-ангажовані елементи в наукових теоріях суспільства.

2. Тематичний план навчальної дисципліни**Тема 1. Вступ. Експлуатація: сутність та форми**

Загальнонаукові, філософські та соціологічні засади критичного пізнання соціального світу. Уявлення про ідейну навантаженість будь-якої соціальної теорії. Неупередженість, нейтральність, байдужість, відповідальність та специфіка соціологічної об'єктивності. Відповідальність вченого за оцінку об'єкту, що вивчається, нерозривність суб'єкту та об'єкту соціального пізнання. Критика без пропозицій та «гебельсівські» мотиви її заперечення. Заперечення «зовнішнього» характеру соціальної реальності щодо дослідника. Суспільство як «не-природній» феномен. Проблематика центрального питання: замість «Як можливе суспільство?» - «Чи повинне суспільство бути таким?». Критика як метод пізнання.

Експлуатація як центральна категорія марксистського аналізу та критичної парадигми. Кордони застосування поняття. Артефакти розширення поняттєвого поля експлуатації. Трудова та позатрудова експлуатація. Експлуатація як привласнення та як використання. Експлуатація на мікро- та макрорівнях. Психологічно-емоційні аспекти експлуатації. Експлуатація у виробництві та сфері послуг. Специфічні форми трудової експлуатації: рабство, проституція. Експлуатації у сім'ї. Політична експлуатація за різних режимів та устроїв.

Тема 2. Соціальні нерівності

Суспільство, як система, що її змінюють. Межі та парадокси соціологічної об'єктивності. Уявлення про неминучість політично-ідеологічного ефекту та тенденційних будь-яких соціологічних висновків. Нерівність як наукове поняття та його ідеологічний ефект. Концепції нерівності: апологетичні та критичні. Соціал-дарвінізм проти марксизму; фашизм проти комунізму; лібералізм проти соціалізму. Системи нерівностей та структури панування. Соціальний порядок та легітимація нерівностей. Повсякденність та габітуалізація нерівності. Нерівність статусу та нерівність доступу. Економічна нерівність: трудові та майнові аспекти. Расова, етнонаціональна та релігійна нерівність. Освітня нерівність. Глобальні нерівності. Політична нерівність. «Нові» нерівності: гендерна нерівність, цифрова нерівність. Стили життя.

Тема 3. Відчуження: природа та вплив

Затьмарення (божевілля) розуму: критика раціональності. Ідеологія Просвітництва та феномен відчуження. Франкфуртська школа соціальних наук та її вклад у вивчення відчуження. Психологічне відчуження, культурне відчуження, економічне (виробниче) відчуження, політичне відчуження, загальносоціальне відчуження. Розщеплення особистості та атомізація суспільства: замкнене коло відчуження. Радикалізм проти відчуження: соціальний протест проти реконструкції соціуму. Індивідуалізація ціннісних пріоритетів як фактор відчуження. Експлуатація, нерівність, панування як фундаментальні витоки відчуження.

Тема 4. Споживання. Споживацтво. Суспільство споживацтва.

Індустріальна призма критичного аналізу та категорія споживання як її центральний елемент. Діалектика виробництва і споживання. Споживання та споживацтво. Демонстративне споживання. Суспільство споживання: концепція та реальність. Гегемонія та ідеологія. Дискурси. Комплекси та компенсації соціального масштабу. Аффлюєнца. Фетишизація. Маркетизація поза ринкових сфер як тенденція суспільства споживацтва. Речі, уречевлення та споживацтво. Антиспоживацькі тактики та їхня фіктивність: від артхаусу до анти-кафе.

Тема 5. Масова культура як простір експлуатації та відчуження

Поняття масової культури, її сутність, виникнення та розвиток. Виробництво маскульту. Масова культура та технічний прогрес. Експлуатаційна природа маскульту: типізація, стандартизація, конвеєр, індустрія. Ціннісні дилеми маскульту: від зрозумілості до примітивізму, від доступності до штампування. Маскульт і стигматизація. Політкоректність як форма відчуженої критики масової культури. Експлуатація автора та експлуатація аудиторії у

масовій культурі. Відчуження від творчості та інтерпретативного труда: глибинні ефекти маскульту. Масова культура як виробництво і транслявання стереотипів. Масова культура як ідеологія: штампування основних понять..

Тема 6. Політика. Війна. Тероризм

Критичний аналіз політики як професійної сфери та «повсякденності дилетанта». Політичні ідеології як об'єкт критики. Політизація соціального та маркетизація політичного як об'єкти критики. Критика понять: «свобода», «демократія», «тоталітаризм», «легітимність», «справедливість», «стратифікація», «культура», «цивілізація», «дискурс», «дискримінація», «толерантність». Критика концепцій: «громадянське суспільство», «політична культура», «комунікація», «ціннісні трансформації», «демократичний транзит», «світ-система», «глобалізація», «права людини» та ін. Конструювання війни та тероризму: критика політико-інструментального використання.

Тема 7. Наука та освіта у фокусі критичного аналізу

Наука і освіта як маскування експлуатації. Архаїзація та елітаризація науки. Ідеологічність науки та пастки постмодернізму: Поппер-Шмоппер і казус Сокала. Сакралізація та профанація науки. Освіта: від наукової освіти до освіти як сфери послуг. Ефекти відчуження в освітній сфері. Освіта як засіб відтворення структур панування і дискурсів нерівності й дискримінації. Освіта й ефекти «розмітки» соціального простору: від шкіл двох коридорів до світоглядного капкану. Освіта й ідеологія, освіта й стереотипи, освіта й стратифікація.

Тема 8. Маніпулятивний потенціал мас-медіа

Поняття маніпуляції в соціології. Аналіз маніпуляцій як один з етапів розвитку критичного підходу. Соціокультурний та універсальний масштаб застосування маніпуляцій. Теоретична база аналізу маніпуляцій: Г.Франке, Г.Шіллер, Г.Маркузе, П.Бурд'є, С.Кара-Мурза. Маніпуляція як засіб експлуатації. Вади концепції маніпуляції. Архаїзація свідомості.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма			Заочна форма		
	Усього	у тому числі				
		лекції	СР		лекції	СР
Вступ. Експлуатація: сутність та форми	10	2	8		1	9
Соціальні нерівності	10	2	8		1	9
Відчуження: природа та вплив	10	4	6		1	9
Споживання. Споживацтво. Суспільство споживацтва.	10	4	6		1	9
Масова культура як простір експлуатації та відчуження	10	4	6		1	9
Політика. Війна. Тероризм	10	4	6		1	9
Наука та освіта у фокусі критичного аналізу	10	4	6		1	9
Маніпулятивний потенціал мас-медіа	20	4	16		1	19
Усього годин	90	28	62		8	82

4. Теми семінарських занять

Не передбачено

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	<i>Читати № 8, 10 з додаткової літератури</i>	8	9
2	<i>Читати № 14 з додаткової літератури</i>	8	9
3	<i>Читати № 15 з додаткової літератури</i>	6	9

4	<i>Читати № 2 з додаткової літератури</i>	6	9
5	<i>Читати № 23 з додаткової літератури</i>	6	9
6	<i>Читати № 18 з додаткової літератури</i>	6	9
7	<i>Читати № 3 з додаткової літератури</i>	6	9
8	<i>Читати № 4, 6, 14, 16 з додаткової літератури</i>	16	19
Усього годин		62	82

6. ІНДЗ

Не передбачено

7. Елементи дистанційного викладання

Етап роботи	Форма роботи	Онлайн-платформа
1. Попередня підготовка	Опитування	Канал у Telegram
2. Подача нової інформації	Аудіозапис Тексти Відеоконференція	Google-classroom Google-classroom Discord
3. Тренування	Питання для самоперевірки Обговорення (чат, форум) Спостереження за явищем Перегляд фільмів	Telegram / Google-classroom Telegram / Discord Discord / Youtube Discord / Youtube
4. Виконання практичного завдання	Пошук відповідей на питання Інтерактивні практичні завдання	Google-classroom Google-classroom
5. Оцінювання	Практичне завдання Аналітичні питання	Google-classroom Google-classroom
6. Рефлексія	Відповіді на рефлексивні питання	Google-classroom
7. Зворотній зв'язок	Чат, форум, опитування аудіо-, відео- або текстові повідомлення з коментарем	Telegram / Google-classroom / Discord

8. Методи контролю

Проміжне тестове завдання (20 тестів) – 40 балів

Приклад тестового завдання:

Оберіть вірну комбінацію ознак масової культури (одна вірна відповідь):

1. Відсутність справжнього духовного змісту, наявність примітивних елементів
2. Орієнтація на масову аудиторію, задіяння великої кількості талантів у створенні
3. Індустріальний характер виробництва, орієнтація на масову аудиторію
4. Задіяння великої кількості талантів у створенні, наявність справжнього духовного змісту

Письмовий залік (2 аналітичні питання, 2 практичні завдання) – 60 балів

Критерії оцінювання кожної відповіді

Високий рівень 12 - 15 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням спеціальною термінологією; творчим креативним підходом; правильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; коректно проаналізовано експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури
------------------------------	---

Середній рівень 9- 11 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням термінами, поняттями; допущенням неточностей у викладі матеріалу; помилками при відповідях на питання; правильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; є спроби проаналізувати експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; не здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури
Низький рівень 5-8 балів	відповідь характеризується: слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням багатьох помилок у відповідях на питання; не завжди правильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; немає спроб проаналізувати експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; не здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури
Незадовільний рівень	- відповідь характеризується: дуже слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням грубих помилок у відповідях на питання; неправильно визначені структури та практики панування та виробництва нерівностей; немає спроб проаналізувати експлуатаційні зміни сучасного українського та глобального суспільства, процеси та результати відчуження в різних сферах; не здійснено експертизу маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури

Критерії оцінювання залікової роботи:

Перше і друге питання:

- 1) демонстрація розуміння і коректне використання термінів, вказаних у питанні, та дотичних до нього понять курсу;
- 2) коректне застосування відомостей лекційних та допоміжних матеріалів для аргументації відповіді;
- 3) логічність, системність, послідовність відповіді;
- 4) наявність та аргументованість власних висновків, що спираються на відтворену інформацію лекційних та допоміжних матеріалів курсу;
- 5) критичне осмислення використаної інформації та оригінальність суджень.

Третє і четверте питання:

- 1) коректність наведених прикладів;
- 2) коректне застосування відомостей лекційних та допоміжних матеріалів для аргументації відповіді;
- 3) вичерпність пояснення наведених прикладів;
- 4) наявність та аргументованість власних висновків, що спираються на відтворену інформацію лекційних та допоміжних матеріалів курсу;
- 5) критичне осмислення використаної інформації та оригінальність суджень.

За кожним критерієм питання оцінюється у діапазоні від 0 до 5 балів (сукупний бал за одним питанням ≤ 25 , за всією роботою ≤ 100).

9. Методичні рекомендації з підготовки залікової роботи

Для отримання найвищої оцінки необхідно поєднати:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (експлуатація, відчуження тощо), аналізі

структур та практик панування і виробництва нерівностей, експлуатаційних змін сучасного українського та глобального суспільства, процесів та результатів відчуження в різних сферах;

- критичне переосмислення окремих тез із матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при виявленні недосконалості понять та концепцій, що використані в курсі;
- прозоре та аргументоване висвітлення авторської позиції – у порівнянні різних визначень основних понять курсу, при аналізі структур та практик панування, гегемонії, експлуатаційних змін сучасного українського та глобального суспільства, процесів та результатів відчуження в різних сферах;
- використання самостійних прикладів, що не наводились в лекційному матеріалі та/або першоджерелах і максимально чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок експертизи маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури, процесів експлуатації, відчуження та виробництва нерівностей.

Для отримання оцінки, достатньої для заліку, необхідно:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та/або першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (експлуатація, відчуження тощо), аналізі структур та практик панування і виробництва нерівностей, експлуатаційних змін сучасного українського та глобального суспільства, процесів та результатів відчуження в різних сферах;
- використання прикладів, що чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок експертизи маніпулятивного потенціалу мас-медіа та масової культури, процесів експлуатації, відчуження та виробництва нерівностей;
- самостійне викладення думок у відповіді (без елементів академічної недоброчесності).

10. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота										Залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
40										60	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

11. Рекомендована література

Основна література:

1. Адорно Т., Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. М.; СПб., 1998.
2. Альтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства (заметки для исследования) / Пер. с франц. С. Б. Рындина // НЗ. - 2011. - № 3(77)
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. М., 1995.
4. Бойко Д. Н. Демонстративное потребление в поле подростковойности: связь позиции и диспозиции // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2014, №1122. С. 119-124.

5. Бойко Д. Н. Символическое насилие как объект социологического исследования: категоризация и операционализация // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017, №37. С. 91-95.
6. Бойко Д., Дикань Б. О «поворотах» в социологии // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез XVI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених. Харків, 2018. С. 24-25.
7. Бойко Д., Дикань Б. Роль «врага» в конституировании национальной идентичности // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез XV Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. Харків, 2017. С. 79-81.
8. Бурдые П. За ангажированное знание // Неприкосновенный запас. — 2002. — № 5 (25).
9. Грамши А. Избранные произведения: [пер. с итал.] / [Под общ. ред. И. В. Григорьевой и др.; Вступит. статья Г. П. Смирнова; Примеч. И. В. Григорьевой, К. Ф. Мизиано]. — М.: Политиздат, 1980. — 422 с
10. Гребер Д. Утопия правил. О технологиях, глупости и тайном обаянии бюрократии. М.: АдМаргинем, 2016. — 224 с.
11. Жижек С. Размышления в красном цвете. М.:Издательство «Европа», 2011. — 476 с.
12. Кляйн Н. Доктрина шока. Расцвет капитализма катастроф. М.:, 2009. 656 с.
13. Кляйн Н. NO LOGO: Люди против брендов. — М.: Добрая книга, 2003. — 624 с.
14. Литовченко А. Критическая социология Франкфуртской школы: между наукой и идеологией / А. Литовченко // Соціологічні студії : наук.-практ. журн. / уклад. Л. Й. Кондратик, С. А. Сальнікова. — Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. — № 1 (4). — С. 24-29
15. Литовченко А. Д. Відчуження в політичній сфері; Гегемонія; Демонстративне споживання; Идеологія; Наука і идеологія; Споживання суспільство; Франкфуртська школа / Соціологія: терміни і поняття. Навчальний словник-довідник/ За загальною редакцією В. М, Пічі [Н. В. Ковалиско, Ю.Ф. Пачковський, О.І. Пташник-Сердюк та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2018 р. — с. 83; 96; 127; 194; 299; 552; 612
16. Фурс В. Н. Критическая теория «современности» (анализ формирования одной социально-философской концепции). — М.: Логос, 2004. — № 1. — С. 42-71.
17. Фурс В. Н. Социальная философия в непопулярном изложении. Вильнюс, 2006. 184 с.
18. Хомский, Н. Прибыль на людях: Неолиберализм и мировой порядок / Пер. с англ. Б. М. Скуратова. — М.: Праксис, 2002. — 248 с.
19. Хомский, Н. Создавая будущее: Оккупации, вторжения, имперское мышление и стабильность = Making The Future. Occupations, Interventions, Empire and Resistance. — М.: Альпина нон-фикшн, 2015. — 316 с

Допоміжна література:

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. — М.: Серебряные нити, 2001. — 416 с.
2. Адорно Т. Негативная диалектика : Пер. с нем. — М.: Академический проект, 2011. — 538 с.
3. Балибар Этьен, Валлерстайн Иммануэль. Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности (третья часть). Москва, 2003.
4. Вебер М. «Объективность» социально-научного и социально-политического познания. . — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/veber/obekt.php
5. Вебер М. Смысл «свободы от оценки» в социологической и экономической науке. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/vebizbr/07.php
6. Каротерс Т. Критический взгляд на гражданское общество // <http://www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Karoters.shtml>
7. Коллинз Р. Социология: наука или антинаука? — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Article/koll_socnauk.php

8. Литовченко А., Бойко Д., Юрчик Т. Ревизия социологического дискурса идеологии в дефинитивной перспективе. *Социологические студии*. № 1(16) (2020). с. 46-56
<https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-01-46-56>
9. Литовченко А. Социальные задачи и проблемы университетов: критический взгляд / Литовченко А.Д. // «Суспільна місія класичного університету: історія, сучасність, перспективи»: круглий стіл, 20 лютого 2015 р., м. Харків: Збірник тез доповідей.– Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 77 с. – с. 41-45
10. Литовченко А.Д. «Единая страна»: критико-социологический анализ обоснованности государственной пропаганды /А.Д. Литовченко // Методология, теория и практика социологического анализа современного общества. Сборник научных трудов. – Х.: Издательский центр Харьковского национального университета им. В.Н.Каразина, 2014. – с. 150-165
11. Маркс К., Энгельс Ф. *Немецкая идеология* // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд-е 2. - Т. 3.
12. Маркузе Г. *Одномерный человек*. М.: «Ref1-book», 1994. — 368 с.
13. Маркузе Г. *Эрос и цивилизация*. Киев: Государственная библиотека Украины для юношества, 1995. — 314 с.
14. Михайлов И.А. *Макс Хоркхаймер. Становление Франкфуртской школы социальных исследований. Часть 1. 1914-1939 гг.*- М.: ИФ РАН, 2008. – 207 с. – ISBN 978-5-9540-0096-2.
15. Нехаенко, О., Бойко, Д., Литовченко, А. (2018). Дискурсивное насилие как инструмент социологической легитимации идеологического порядка разделенного общества. *Социологические студии*, 2(13), pp. 37–4
16. Попова И.М. *Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают.* — К.: Ин-т социологии НАНУ, 2000.— 219 с.
17. Саймон Г. *Рациональность как процесс и продукт мышления* // THESIS. 1993. Т. 1. Вып. 3. С. 16—39.
18. Фромм Э. *Бегство от свободы* / Перевод Г. Ф. Швейника. — Москва: АСТ, 2011. — 288 с.
19. Фромм Э. *По ту сторону порабощающих нас иллюзий. Как я столкнулся с Марксом и Фрейдом* // *По ту сторону порабощающих нас иллюзий. Дзен-буддизм и психоанализ.* — Москва: АСТ, 2010. — С. 5-214. — 320 с. — (Психология). — 3000 экз. — ISBN 978-5-17-062183-5, ISBN 978-5-403-03388-6
20. Шампань П. *Делать мнение: новая политическая игра*. М.: Социо-Логос, 1997.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

Перелік питань 1 та 2:

Критика як спосіб пізнання світу

Критичний науковий аналіз суспільства: цілі, принципи, інструменти

Що спільного між поняттями «експлуатація» і «відчуження»?

Тероризм, міжнародний тероризм у структурі політичного виробництва і споживання

Радикалізм, екстремізм і тероризм. Як вони співвідносяться і чим відрізняються?

Чим тероризм відрізняється від інших насильницьких видів політичної діяльності (бунту, політичного вбивства, партизанської війни та ін.)?

Тероризм як політичний ярлик. Маніпуляція стигмою «терорист»

Публічність терористичного акту: кому вигідний тероризм, крім терористів?

Чи можливий елітаристський тероризм

Виробництво потреб

Споживання як спосіб виробництва та відтворення нерівності.

Зв'язок споживчого смаку і класової приналежності.

Поширення "споживацтва" на нетоварні сфери життя.

Торгівельно-розважальний центр: храм, фабрика, трибуна

Вибір в сфері споживання: реальність чи ілюзія?

Виборча дільниця як точка споживання.

Знакове споживання. Образи та бренди
 Споживання і товарний фетишизм. Чому ми так прив'язуємося до речей?
 Як експлуатація породжує відчуження?
 Як відчуження породжує експлуатацію?
 Фетишизація культури та декларативність свідомості
 Фетишизація політики та декларативність дискурсу
 Архаїзація масової свідомості
 Масова культура як фактор та конвеєр відчуження
 Освіта як об'єкт критики: підручники та програми
 Освіта як об'єкт критики: ієрархії та статуси
 Освіта як об'єкт критики: змагальність
 Освіта як об'єкт критики: пропаганда і маніпуляції
 Освіта як об'єкт критики: спеціалізація і орієнтація на практику
 Наука як об'єкт критики: ієрархії та статуси
 Наука як об'єкт критики: комерціалізація
 Наука як об'єкт критики: авторитети і експерти
 Наука як об'єкт критики: сакральність і обраність
 Наука як об'єкт критики: єдність і цілісність

Обов'язкове третє питання:

Навести два приклади одного явища (або по одному прикладу двох різних явищ) із зазначеного переліку (експлуатації/відчуження/соціальної нерівності/споживача/тероризму/маніпуляції) з наданої літератури (перелік джерел за кожною темою додається у таблиці); відповідь пояснити і аргументувати

Обов'язкове четверте питання:

Навести два приклади одного явища (або по одному прикладу двох різних явищ) із зазначеного переліку (експлуатації/відчуження/соціальної нерівності/споживача/тероризму/маніпуляції) з кінематографа (перелік джерел за кожною темою додається у таблиці); відповідь пояснити і аргументувати

Таблиця джерел:

	Фільми	Книги	Коротко
Експлуатація: сутність та форми	Total Recall (П. Верховен, 1990) Робокоп (П. Верховен, 1987) Метрополіс (Ф. Ланг, 1926) Бразилія (Т. Гілліам, 1985) Матрица (бр. Вачовські, 1999) Bladerunner (Р. Скотт, 1982) Іграшка (Ф. Вебер, 1976) Степфордські жінки (Ф. Оз, 2004) Джанго вільний (К. Тарантіно, 2012) Догвіль (Л. фон Трієр, 2003) Підручний Гадсакера (бр. Коен, 1994) Це вільний світ (К. Лоуч, 2007) О, щасливчик! (Л. Андерсон, 1973)	Н. Носов. Незнайка на Луне. А. Беляев. Ариэль Ф. Дік. Гравці з Титану	Експерт. 7 червоних ліній. (Л. Бенерц, короткий метр) https://www.youtube.com/watch?v=8BctbPxfVQ8 Р. Шеклі. Особливий коктейль для золотошукачів Г. Каттнер. Механічне его Ф. Браун "Містер десять відсотків"
Соціальні нерівності	Паразити (П. Хо, 2019) Крізь сніг (П. Хо, 2013) Кін-Дза-Дза (Г. Данелія, 1986) Гаттака (Е. Ніккол, 1997) Район №9 (Н. Бломкамп, 2009) Час вбивати (Д. Шумахер, 1996) Місто бога (Ф. Мейреліш, 2002)	Д. Орвел. Скотоферма Е. Замятин. Мы Ф. Дік. Сонячна лотерея Р. Шеклі. Білет до планети Транай Г. Грін. Комедіанти М. Горький. На дне.	Діпер стає мужиком (Гравіті фолз, 1-6) Таємниця маєтку Нортвестів (2-10)

	Детройт (К. Бігелоу, 2017) На дні (А. Куросава, 1957) Погані сплять спокійно (А. Куросава, 1960) Безіменна зірка (М. Козаков, 1978) Запаморочення (А. Хічкок, 1958) Дивні дні (К. Бігелоу, 1996)	Ж. Сарамого. Той, що піднявся із землі. Ю. Олеша. Три товстунни	
Відчуження: природа та вплив	Лобстер (Й. Лантімос, 2015) Еквілібріум (К. Віммер, 2002) Три білборди за межами Еббінга, Міссурі (М. Макдона, 2017) Догвіль (Л. фон Трієр, 2003) Сліпота (Ф. Мейреліш, 2008) Хроніка (Д. Транк, 2012) Дурак (Ю. Биков, 2014) Бійцівський клуб (Д. Фінчер, 1999) Людина-слон (Д. Лінч, 1980) Едвард-руки-ножиці (Т. Бартон, 1990) Hot fuzz (Е. Райт, 2007) Стіна (А. Паркер, 1982)	К. Воннегут. Сирени Титана К. Воннегут. Балаган Бр. Стругацкіє. Хищные вещи века Е. Берджес. Механічний апельсин Ф. Дік. Убік Е. Войніч. Овод.	Г. Каттнер. Всі теналі борогові. Авессалом Б. Штерн. Галатєя
Споживання. Споживацтво. Суспільство споживацтва.	Володар часу (М. Скорсезе, 2011) Чарлі та шоколадна фабрика (Т. Бартон, 2005) Реквієм за мрією (Д. Аронофскі, 2000) Візит дами (М. Козаков, 1989) Сімейка Джонсів (Д. Борт, 2009) Капітан Фантастік (М. Росс, 2016) Ідіократія (М. Джадж, 2006) 100 речей (та нічого зайвого) (Ф. Фіц, 2018) Елітне суспільство (С. Коппола, 2013)	Бр. Стругацкіє. Хищные вещи века А. Лазарчук. Жестяной бор Ф. Бегбедер. 99 франків А. Бестер. Нічна ваза із квітковим бордюром Ф. Дік. Убік Ф. Дік. Чи мріють андроїди про електровець Р. Шеклі. Координати чудес	Історія речей (А. Леонард, короткий метр) Експерт. Техпідтримка (Л. Бенерц, короткий метр) https://www.youtube.com/watch?v=F0T0Y91npYg А. Бестер. Подорожній щоденник Г. Каттнер. Найкраща пора року. День не в счєт. Ф. Браун. Зоряна карусель
Масова культура як простір експлуатації та відчуження	Солдати невдачі (Б. Стіллер, 2008) Господи, благослови Америку (Б. Голдудейт, 2011) Природжені вбивці (О. Стоун, 1994) Чорне дзеркало (1 серія 1 сезону) 99 франков Механічний апельсин (С. Кубрік, 1971) Зоряна карта (Д. Кроненберг, 2014) Сімейні цінності Аддамсів (Б. Зонненфельд, 1993) Я все ще тут (К. Афлек, 2010) Дорз (О. Стоун, 1991) Чотири лева (К. Моріс, 2010) Громадянин Кейн (О. Уелс, 1941)	О. Гекслі. Дивний новий світ Ф. Дік. Той, хто шуткував Х. Елісон. Хлопець та його собака Ф. Дік. Око в небі Р. Шеклі. Премія за ризик Ю. Поляков. Козлєнок в молоке. Ф. Лейбер. Срібляні яйцєголови.	Летовін (Гравіті фолз, 1-12) Зус та справжня дівчина (2-5) Любовне божевїлля (Гравіті фолз 1-17) Г. Каттнер. Механічне його

	Бьордмен (А. Ін'яріту, 2014)		
Політика. Війна. Тероризм.	Комплекс Баадер-Хайнхофф Звездный десант Американская история Х Вбити дракона (М. Захаров, 1988) Доктор Стрейнджлав, або Як я перестав хвилюватись і полюбив бомбу (С. Кубрік, 1964) Ворог держави (Т. Скотт, 1998) Інтернешнл (Т. Тиквер, 2008) Іди та дивись (Е. Клімов, 1985) А зорі тут тихі (С. Ростоцький, 1972) Страшенно голосно і неймовірно близько (С. Долдрі, 2011) Я живу в жаху (А. Куросава, 1955) Взвод (О. Стоун, 1986) Сальвадор (О. Стоун, 1986) Клубничка у супермаркеті (Д. Міліч, 2003) 12 мавп (Т. Гілліам, 1995) Життя прекрасне (Р. Беніньї, 1997) Листи мертвої людини (К. Лопушанський, 1986)	К. Воннегут. Бійня номер п'ять, чи Крестовий похід дітей А. Лазарчук. Мост Ватерлоо Ф. Дік. Людина у Високому замці Я. Гашек. Пригоди бравого вояки Швейка	А. Бестер. Феномен зникнення
Наука та освіта у фокусі критичного аналізу	Клуб мертвих поетів (П. Уїр, 1989) Ігри розуму (Р. Говард, 2001) Екзистенція (Д. Кроненберг, 1999) Республіка ШКІД (Г. Полока, 1966) Доживемо до понеділка (С. Ростоцький, 1968) Факультет (Р. Родрігес, 1998) Клас (І. Рааг, 2007) Небезпечний метод (Д. Кроненберг, 2011) Розіграш (В. Меньшов, 1976) Контакт (Р. Земекіс, 1997) Керрі (Б. де Пальма, 1976) Стіна (А. Паркер, 1982) Пі (Д. Аронофскі, 1998)	А. Макаренко. Педагогическая поэма К. Воннегут. Люлька для кішки К. Воннегут. Галапагоси Ю. Поляков. Работа над ошибками Г. Бельх, Л. Пантелеев. Республіка ШКИД Л. Кассиль. Кондуит и Швамбрания Бр. Стругацкие. Гадкие лебеди А. Беляев. Голова профессора Доуэля	Сучасна освіта (короткий метр, https://www.youtube.com/watch?v=uYjnTnByIE4) Г. Каттнер. Авессалом
Маніпулятивний потенціал мас-медіа	Шоу Трумена (П. Уїр, 1998) Вони живуть (Д. Карпентер, 1988) Проект «Єльцін» (Р. Спотісвуд, 1996) Відеодром (Д. Кроненберг, 1983) Король-рибалка (Т. Гілліам, 1991) Дикі пальми (О. Стоун, 1993)	Бр. Стругацкие. Обитаемый остров Ф. Дік. Чи мріють андроїди про електровець Ф. Дік. Доктор Бладмані Р. Шеклі. Премія за ризик	Останній єдиноріг Мейбл (Гравіті фолз 2-15) Любовне божевілья (Гравіті фолз 1-17)